

УДК 339.92(045)

РОГАЧ О.І.,
д.е.н., професор,
завідувач кафедри міжнародних фінансів
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СТРУКТУРНІ ЗМІНИ МЕРЕЖЕВОГО ВИРОБНИЦТВА БАГАТОНАЦІОНАЛЬНИХ ФІРМ

***Анотація.** Ця стаття аналізує структурні зміни ту мережевому виробництві багатонаціональних підприємств (БНП). Вона показує сучасні тенденції розвитку глобальних ланцюжків створення вартості (ГЛСВ), узагальнює теоретичні підходи основних течій дослідження міжнародних фірм щодо цього питання. В статті досліджуються дві тенденції локалізації глобальних ланцюжків багатонаціональних фірм. Перша тенденція свідчить про гальмування зростання таких мереж в останні сім років, а пов'язана із нею друга тенденція характеризує посилення зворотного руху певних фрагментів міжнародного виробництва в країну первісного базування БНП. На формування цих тенденцій вплинули технологічні, економічні та геополітичні фактори розвитку світової економіки. Четверта промислова революція, роботизація виробництва та нові технології видобування сланцевої нафти та газу у США змінюють орієнтири розміщення окремих фрагментів мережеских виробничих систем БНП.*

***Ключові слова:** багатонаціональні підприємства, міжнародне виробництво, прямі іноземні інвестиції, глобальні ланцюжки створення вартості, офшоринг, решоринг.*

Рогач А.И. д.э.н., профессор, заведующий кафедрой международных финансов Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

СТРУКТУРНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ СЕТЕВОГО ПРОИЗВОДСТВА МНОГОНАЦИОНАЛЬНЫХ ФИРМ

***Аннотация.** Эта статья анализирует структурные изменения в сетевом производстве многонациональных предприятий (МНП). Она показывает современные тенденции развития глобальных цепочек создания стоимости, обобщает теоретические подходы основных течений исследования международных фирм по этому вопросу. В статье исследуются две тенденции локализации глобальных цепочек многонациональных фирм. Первая тенденция свидетельствует о торможении роста таких сетей в последние семь лет, а связанная с ней другая тенденция характеризует усиление обратного движения определенных фрагментов международного производства в страну первоначального базирования МНП. На формирование этих тенденций повлияли технологические, экономические и геополитические факторы развития мировой экономики. Четвертая промышленная революция, роботизация производства и новые технологии добычи сланцевой нефти и газа в США меняют ориентиры размещения отдельных фрагментов сетевых производственных систем МНП.*

***Ключевые слова:** многонациональные предприятия, международное производство, прямые иностранные инвестиции, глобальные цепочки создания стоимости, офшоринг, решоринг.*

Rogach O.I., Doctor of Economics, Professor, Head of the International Finance Chair, Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv

STRUCTURAL CHANGES IN MULTINATIONAL FIRMS NETWORK PRODUCTION

***Annotation.** This article analyzes the structural changes in multinational enterprises (MNEs) network production. It demonstrates current situation in the development of global value chains (GVCs), summarizes the basic theoretical approaches on this issue. The article examines two trends in the localization of multinational firms global chains networks. The first trend indicates a slowdown of such networks growth in the last seven years, and the related trend characterizes an increase in the reverse movement of international production fragments to the MNE home country. These tendencies was influenced by technological, economic and geopolitical factors of the world economy development. The Fourth Industrial Revolution, the robotization of production, and new technologies for shale oil and gas production in the United States are changing the location of individual fragments of MNE's network production systems.*

***Key words:** multinational enterprises, international production, foreign direct investments, global value*

chains, offshoring, reshoring.

Актуальність проблеми. Діяльність багатонаціональних підприємств (БНП) та рух їх прямих іноземних інвестицій (ПІІ) після світової фінансової кризи характеризується значними відмінностями від ситуації на початку цього століття. Це стосується як зниження динаміки нових щорічних ПІІ, так і структурних зрушень в мережевому виробництві БНП. Результатом дії цих двох тенденцій стало суттєве уповільнення зростання глобальних ланцюжків створення вартості (ГЛСВ) багатонаціональних фірм, реструктуризація ланцюжків постачання та аутсорсингових мереж БНП. Ці нові риси діяльності багатонаціональних підприємств вимагають пояснення та поглибленого аналізу. Це потрібно як для прогнозування міжнародних інвестиційних процесів, так і для оцінки перспектив залучення прямих іноземних інвестицій в Україну.

Метою статті є дослідження причин та основних факторів, що впливають на структурні зрушення в мережевому виробництві багатонаціональних підприємств. Зокрема, це стосується виявлення впливу четвертої промислової революції та діджиталізації світової економіки, геополітичних ризиків та протекціонізму на стратегічні рішення БНП щодо релокації їх підрозділів та окремих ланок створення вартості, оцінки впливу фіскальних факторів та змін у податковому законодавстві США на процеси рещорингу та мотиви БНП змінити напрями руху прямих інвестицій.

Аналіз досліджень і публікацій. Інвестиційна діяльність БНП спричинила фундаментальні структурні зміни у міжнародному виробництві [1, с.149-183]. Низка піонерних досліджень у цій сфері була започаткована ще Р. Джонсом та Г. Кежковським в 1990 році [2, с.31-48]. Вони показали як подрібнення виробництва спричиняє структурні зрушення в мережах постачання і довели, що від цього виграють компанії-виробники проміжних деталей і напівфабрикатів. Подрібнення процесу створення вартості і виділення все більш вузьких функціональних стадій, сегментів міжнародного виробництва товарів та послуг отримало в економічній літературі назву фрагментація міжнародного виробництва і формалізовано в теоретичних моделях Ж.Гроссмана і Е.Россі-Гансберга [3, с.1978-1997].

У 1990-х роках та на початку 2000-х років Г.Джереффі, Т. Стерджін, Д. Гампрі, Д. Лі та інші вчені розробили підхід, який називався «глобальні товарні ланцюжки», і пов'язали концепцію ланцюжків створення доданої вартості із глобальною організацією галузей промисловості. Цей напрям економічних досліджень підкреслював значення нових глобальних покупців, як головних рушійних сил формування фрагментованих мереж міжнародного виробництва [4, с. 78-104]. В центр свого інституціонального та управлінського підходу ці вчені поставили не розробку моделей торгівлі за завданнями, а вивчення структури фрагментованого міжнародного виробництва, ролі його учасників та особливостей процесу координації та управління в глобальних ланцюжках створення вартості БНП [5, с.319-338; 6, с.129-133]. Деякі вчені також досліджували теоретичні аспекти офшорингової торгівлі між країнами із різним забезпеченням факторами виробництва. Важливим питанням, на думку Р.Болдуїна та Ф.Роберта-Нікуда, також було вивчення розподілу вигод від фрагментації, особливо між промислово розвинутими країнами та країнами, що розвиваються [7, с.2-24].

Ланцюжки створення вартості БНП знаходяться в постійній трансформації, яка охоплює не тільки функціональні сегменти структури виробництва, але і її географічну дисперсію. Це визначає важливу тенденцію розвитку географічної конфігурації міжнародного виробництва – виникнення нових факторів і детермінантів його локалізації [8, с.105]. Як показали Р.Болдуїн та Дж. Лопес-Гонсалес, вертикально інтегровані багатонаціональні фірми здійснюють фрагментацію процесу виготовлення кінцевого продукту на основі постадійної переробки сировини, напівфабрикатів, проміжних виробів [9, с.1682-1690]. В горизонтальних мережевих структурах БНП відбувається взаємний обмін компонентами або послугами, який відрізняється від поставок в рамках вертикально інтегрованих виробничих ліній [10, с.101-108]. Інколи, як засвідчив Дж.Даннінг, утворюються надзвичайно широкі та складні мережі виробничих, наукових, збутових підприємств, які обмінюються між собою інформацією, знаннями, послугами чи продукцією [11, с.461-491]. Наукові роботи У. Зандера, Б. Когуа, С. Гошала, Р. Бартлета висвітлили, що у мережах багатонаціональних підприємств важливою функцією ключових підрозділів або «хабів» зв'язків, є створення нових знань та компетенцій [12, с.625-646; 13]. Ці вчені започаткували нові підходи дослідження структури мережевого виробництва на основі концепції, що базується на знаннях та мережевої теорії БНП [14, с.488-492, 550-555].

Продажі зарубіжних філіалів	9,7	1,5
Додана вартість філіалів	10,7	1.5
Зайнятість на іноземних філіалах	7,6	2.5

Складено: [18, с.21–22].

Існує декілька пояснень цієї тенденції. Технологічні можливості фрагментації виробництва в багатьох галузях вже достатньо розвинуті (або навіть вичерпані) і подальше подрібнення вартісного ланцюжка не дає додаткових прибутків. Деякі галузі, наприклад електронна, електротехнічна, що першими стали на шлях фрагментації, вже досягли значної «зрілості» цього процесу. Надалі можливе лише перенесення окремих сегментів виробництва із одних країн в інші, а не загальне розширення кола країн-учасниць ланцюжків постачань.

Однак технологічні фактори, очевидно, по-різному впливають на динаміку ГЛСВ в різних промислових секторах. Ще існують багато галузей, які далекі від «порогу зрілості» розподілу виробничих завдань. Інші сектори економічної діяльності (наприклад, послуги) мають подальший потенціал сегментації операцій. Цілком ймовірно, що гальмування зростання мережевого виробництва «зрілих галузей» буде компенсуватися більшою динамікою фрагментації інших галузей, які пізніше вступили на цей шлях (біотехнологічна, фармацевтична промисловість, індустрія креативних галузей і т.п.). Слід також врахувати, що сучасна промислова революція продовжує далі знижувати витрати на комунікації, транспортування та логістику, що сприяє географічному розосередженню все нових видів виробництв.

Значний вплив на сучасну економічну динаміку ГЛСВ справили загальні економічні фактори післякризового розвитку світової економіки в останні 5-7 років. Гальмування економічної динаміки більшості країн ЄС (в тому числі в останні роки навіть традиційного європейського локомотиву – Німеччини), країн БРІКС (зокрема Бразилії, КНР, Росії), посилення нестабільності та економічних проблем країн із новими ринками (Туреччина, Аргентина) та країн, що розвиваються, стали одним із головних факторів уповільнення розширення глобальних ланцюжків.

Вихід додає ще більше негативних очікувань до потенціалу європейських БНП надалі збільшувати глобальні ланцюжки створення вартості. Для британських БНП та міжнародних фірм країн ЄС виникають зовсім нові податкові, митні умови ланцюжків взаємних постачань, що стримує нові інвестиції або навіть примушує розглядати плани про зміни усталених мереж виробництва.

Другою тенденцією розвитку ГЛСВ в останнє десятиліття став помітний процес реструктуризації мереж міжнародного виробництва. Хоча, як уже зазначалося нами, модифікація ланцюжків виробництва відбувається постійно і не є новим явищем діяльності БНП, в останні роки вона відчувається особливо виразно і дедалі набирає більшої сили. Великий вплив на таку реструктуризацію має рещоринг, тобто повернення багатонаціональними фірмами частини своїх фрагментованих процесів назад «додому». Зрозуміло, що реверсна релокація окремих ланок виробництва знижує кількісні показники зростання ГЛСВ.

Процес рещорингу відбувається під впливом багатьох факторів, наприклад, роботизації та автоматизації обробних процесів, діджиталізації економіки, впровадження 3D принтерів, відносного вирівнювання вартості робочої сили, здешевлення енергетичних ресурсів у США, а також внаслідок цілеспрямованих фіскальних, торговельних дій урядів.

Всі моделі торгівлі по завданням та фрагментації міжнародного виробництва (Ж. Гроссман, Е.Россі-Гансберг) вивчали розвиток зарубіжного аутсорсингу на основі певних ключових факторів – різниці у заробітній платі робітників та здешевлення транспортних витрат. Саме за цих умов, як довели теоретичні дослідження Маркузена, Гелпмана, окремі його сегменти переносяться в локації із дешевою робочою силою [14]. Практика БНП повністю підтверджувала ці теоретичні висновки на тлі трьох десятиліть прогресу комунікацій, транспорту, зниження міжнародних управлінських витрат та відкриття нових регіонів із дешевою робочою силою. Стратегії майже всіх багатонаціональних фірм були спрямовані на передислокацію виробництва в Азію або інші країни із дешевими факторами виробництва.

Але четверта промислова революція, роботизація виробництва та нові технології видобування сланцевої нафти та газу у США змінюють ці традиційні тенденції фрагментації. Наприклад, сланцева революція вже спричинила падіння цін на газ, електроенергію у США, де вартість таких енергоресурсів стала нижчою ніж в інших промислово розвинутих країнах. Здешевлення енергоресурсів в США дало старт потужній реструктуризації ГЛСВ у багатьох галузях промислового

виробництва. Чим більше дешевшають енергоресурси в США (а сучасний рівень цін на них, судячи із останніх тенденцій, ще не межа зниження), тим більшою мірою цей фактор починає визначати реструктуризацію глобальних ланцюжків створення вартості.

Можна відзначити 2 аспекти такого впливу. По-перше, американські БНП порівнюють свою економію від дешевої робочої сили в КНР та інших країнах, що розвиваються, та вигоди від використання дешевих енергоресурсів в США. Для все більшої кількості промислових секторів це порівняння складається не на користь країн Азії. Якщо постійні витрати від ліквідації виробництва в одній локації та відкриття його в іншій не є вирішальним фактором або також компенсуються низькими цінами на газ та електричну енергію, багатонаціональні підприємства вирішують зробити дезінвестиції і повернути виробництва в США. Відбувається докорінна зміна логістики, напрямів постачання та учасників субконтрактних угод, тобто всієї архітектури ГЛСВ.

Очевидно, промислові сектори по-різному відчувають такі впливи низьких цін на енергоресурси. Тому в підсумку поки ще важко оцінити чи зможе цей фактор повністю нейтралізувати мотив використання дешевої робочої сили та позбавити країни Азії (КНР, Індію та інших) їх традиційних порівняльних переваг. Але процес їх «руйнування» вже почався і відбувається із все більшою силою. В цьому випадку можна передбачити дію негативних ефектів для розширення ГЛСВ.

Другим аспектом впливу низьких цін на енергоресурси стає надзвичайна привабливість відкриття дочірніх підприємств в США для БНП країн Європи та інших країн. Це спричиняє, навпаки, позитивні ефекти для розширення ГЛСВ, оскільки енергомісткі сегменти виробництва неамериканських фірм переводяться в США. Така ситуація, наприклад, дуже виразно спостерігається в кольоровій металургії (особливо алюмінієвій промисловості), нафтохімічній індустрії і навіть у фармацевтичному секторі. В останні десять років майже всі провідні неамериканські багатонаціональні підприємства в цих галузях вирішили відкрити в США свої філіали саме в розрахунок на використання дешевої електричної енергії або газу. Це виступає важливим фактором їх сучасної стратегії підтримання конкурентоспроможності.

Фінська БНП *Nokian Tyres* в серпні 2019 року затвердила план ПП в обсязі 360 млн дол. у виробництво шин в США. При цьому в розрахунок бралися фактори екологічно чистих технологій, дешеві енергетичні ресурси та близькість до споживачів [19]. З аналогічних причин німецька хімічна фірма *Henkel Corporation* оголосила про намір інвестувати 45 млн дол. у розширення свого заводу у Північній Кароліні із виробництва акрилових адгезивних матеріалів, а *Air Liquide* перенесла виробництво устаткування хімічної очистки із Франції в Техас [20; 21].

Як уже зазначалося, роботизація та автоматизація процесів також спричиняють поверненню складальних виробництв в промислово розвинуті країни, особливо в автомобільній, машинобудівній промисловості. В останні роки нова індустріальна революція значно зменшує витрати на працю навіть в швейній, взуттєвій індустрії. Наприклад в серпні 2019 року *Honda Motor Company* оголосила про намір зробити 46.4 млн дол інвестицій в розширення заводу по виробництву автообладнання в американському місті Свепсонвіл [22]. Велика китайська машинобудівна група *Sany Heavy Industry* внаслідок підвищення тарифів на експорт продукції в США вирішила відкрити в Атланти складальний завод екскаваторів, а інша китайська *Shougang Group* в серпні 2019 року інвестувала 80 млн дол у будівництво заводу з виробництва автозапчастин у м. Грінфілд (Індіана) [23].

Технологічне лідерство США у багатьох секторах промислових розробок спонукають іноземні фірми відкривати філіали в науково-промислових агломераціях. *Broetje-Automation* (Німеччина) планує відкрити в 2019 році в технопарку *Elk Grove* (США) виробництво робототехніки для аерокосмічної промисловості, а шведська *Saab AB* мотивом відкриття до 2021 року свого підприємства з випуску запасних частин до військових літаків називала можливості наукової кооперації в США із американськими університетами та впровадження 3D друку у виробництво. Данська фармацевтична БНП *Novo Nordisk* для того, щоб наблизити своє виробництво до центрів НДДКР та споживачів, вирішила в серпні 2019 року придбати американського виробника діабетичних ліків в Північній Кароліні [24].

Наступним важливим фактором реструктуризації ГЛСВ виступають фіскальні механізми, впроваджені у США адміністрацією Трампа, зокрема податкова реформа, хоча короткострокові та довгострокові ефекти таких заходів значно відрізняються.

Податкова реформа США мала достатньо складний багатовекторний вплив на динаміку світових прямих іноземних інвестицій. Мова йде і про накопичену вартість зарубіжних прямих інвестицій, і про обсяги щорічних потоків відпливів та припливів капіталу. В очікуванні податкової

реформи за попередні роки багатонаціональні фірми США накопичили на своїх зарубіжних рахунках, у тому числі в офшорних юрисдикціях, величезні ресурси нерозподілених прибутків. Згідно із даними Бюро економічного аналізу США (U.S.BEA), починаючи із 2010 року щорічні обсяги репатріації прибутків американських БНП із-за кордону до дому не перевищували 150 млрд дол на рік. В цей же період обсяг їх нерозподілених прибутків стрімко зростав із 1,5 трлн дол до 3,2 трлн дол у 2016 році, у тому числі 2 трлн готівкових коштів на їх закордонних рахунках [16, с.17]. Податкове законодавство США дозволяло це робити і отримувати відтермінування на сплату податків.

Закон США 2017 року про зниження податків та робочі місця (ТСJA) намагається також стимулювати компанії залишатися у США двома шляхами: (1) шляхом зниження ставки корпоративного податку з 35 до 21 відсотків і (2) шляхом застосування територіальної системи оподаткування. Однією із цілей розробників податкової реформи у США було стимулювати американські багатонаціональні компанії повертати значно більшу частину їх прибутків додому, і в той же час уповільнити репатріацію із США прибутків розташованих тут філіалів європейських та інших БНП. Зміна інвестиційного клімату у США в частині лібералізації корпоративного оподаткування дала старт новій хвилі податкової конкуренції між країнами. Останній раз таку «лібералізацію закордонних прибутків» США застосували у 2005 році, коли це спричинило величезну хвилю повернення в цю країну відкладених американськими БНП закордонних прибутків у розмірі 300 млрд дол. США.

За даними Бюро економічних аналізу США Закон 2017 року про зниження податкових зобов'язань та робочі місця (ТСJA) спричинив у 2018 році репатріацію прибутків іноземних філіалів американських БНП до материнських компаній в обсязі 142 млрд дол. Оскільки статистика інвестиційної позиції США відображує таку репатріацію доходів із знаком мінус, то навіть не заважаючи на нові американські ПІІ в придбання акціонерного капіталу за кордоном у розмірі 83 млрд дол, загальний результат чистої інвестиційної позиції країни в цьому році був негативним у розмірі 58 млрд дол. Скорочення зарубіжних активів фірм США у 2018 році відбулось як за рахунок зменшення вартості портфельних інвестицій, так і по лінії прямих іноземних інвестицій. Якщо на кінець 2017 року ПІІ фірм США за ринковою вартістю склали 8,9 трлн дол то на кінець 2018 року вони зменшилися на 1,4 трлн дол до величини 7,5 трлн дол. Таке величезне падіння накопиченої вартості американських зарубіжних прямих інвестицій спостерігається чи не вперше після Другої світової війни. Частково таке зменшення ПІІ могло також бути пов'язаним із дезінвестиціями американських БНП США та репатріацією їхнього капіталу до США [25, с.10-18].

Нарешті, ще одним із важливих чинників динаміки та реструктуризації мережевого виробництва багатонаціональних підприємств є зростання геополітичних ризиків та політичної невизначеності. Політичні фактори та ризики завжди мали значну кореляцію із потоками прямих іноземних інвестицій (Schneider, & Frey, 1985). Наприклад, хвилі націоналізації активів БНП в країнах, що розвиваються, в 1960 -х роках суттєво змінили напрями та обсяги руху ПІІ. Так само вони стимулювали додаткові потоки інвестиції під час трансформаційного періоду розвитку посткомуністичних країн у 90 -х роках минулого століття.

Низка політичних подій останніх років, наприклад, вихід Великобританії з Європейського Союзу, економічні санкції проти Росії, відмова уряду США від низки ключових міжнародних угод значно підвищили рівень політичної невизначеності. Посилення економічного націоналізму, загрози торговельних воєн та впровадження митних бар'єрів погіршили глобальний інвестиційний клімат. Опитування керівників багатонаціональних підприємств свідчать, що політична невизначеність та геополітичні ризики є одними із важливих перешкод планів інвестування БНП.

Особливо великий вплив на сучасну перебудову глобальних ланцюжків створення вартості справила торгова війна між США та КНР. Посилення торгових суперечок між США та Китаєм примусило багато фірм відкласти інвестиційні рішення щодо розширення діяльності експортних філіалів в КНР. Це спричинило невпевненість БНП щодо прибутковості їх операцій у майбутньому та використання географічної фрагментації міжнародного виробництва і аутсорсингових мереж у країнах із дешевою робочою силою. Свідченням цього стало суттєве гальмування темпів будівництва нових глобальних ланцюжків створення вартості. Багатонаціональні фірми, що створювали ланцюжки постачання з метою мінімізації витрат, особливо сильно відчувають такі ризики невпевненості. Чи не вперше за останні десятиліття, виникли побоювання необхідності релокації частини їх зарубіжних підрозділів, щоб уникнути можливих торгових тарифів (Ayhan, 2019). За таких умов збільшення прямих іноземних інвестицій виглядає справді досить ризикованою справою.

В разі розгортання реалізації найбільш песимістичних сценаріїв торгової війни, можна очікувати надзвичайно сильного ефекту цих подій на територіальну і функціональну структуру глобальних ланцюжків БНП. КНР проголосила в кінці серпня 2019 року введення нового 5-10% мита на 75 млрд дол американських товарів, а у відповідь президент Трамп оголосив намір підвищити вже введені із 1 вересня 2019 року мита на китайські товари обсягом 250 млрд дол із 10 до 15%, та додатково зробити новий раунд підвищення мита із 25 до 30% на іншу товарну групу на суму 300 млрд. дол із 1 жовтня 2019 року [26]. Хоча переговори між цими країнами тривають, що породжує певний оптимізм уникнення наджорстких варіантів торгової війни, БНП воліють не ризикувати в подібних ситуаціях і утримуються від розширення своїх міжнародних виробничих мереж на території Китаю. Так само негативно впливає на їх інвестиційні рішення і політична нестабільність у Гонконгу – одному з найкрупніших світових «хабів» транзитного руху ПШ та розташування штаб-квартир БНП.

Президент США відкрито закликає американські БНП закрити їх дочірні підприємства в КНР та відмовитись від аутсорсингу китайських фірм. Як він заявив 23 серпня 2019 року: «Нашим чудовим американським компаніям доручається негайно почати шукати альтернативу Китаю, в тому числі переводити ваші компанії додому та виготовляти свою продукцію в США» [27]. За оцінками багатьох експертів, наявність 30% мита на експорт в США зробить не вигідним існування багатьох логістичних схем постачань багатонаціональних фірм із Китаю. У поєднанні із іншими зазначеними раніше факторами технологічної революції, це спричинить найбільшу за 40 років реструктуризацію ланцюжків ГЛСВ.

Після майже трьох десятиліть копіткої роботи по створенню логістики постачань багатонаціональні фірми все частіше вимушені реконструювати свої звичні мережі виробництва. Але така зміна ГЛСВ часто є дуже складною та витратною справою. Наприклад, американська фірма Capstone із штаб-квартирою в Гонконгу управляла ланцюжком постачань виробів LED освітлення із багатьох заводів в Китаї для крупних роздрібних продавців у США. Хоча зростання заробітної плати в КНР вже давно породжувало мотиви пошуку інших зарубіжних аутсорсингових партнерів, остаточний поштовх для цього був даний введенням тарифів на експорт продукції із Китаю в США. Capstone у 2018 році переніс складальне виробництво в Таїланд і почав шукати місцевих постачальників напівфабрикатів та змінювати напрями постачання компонентів. Майже рік китайський постачальник компонентів відмовлявся надсилати їх таїландським субконтракторам Capstone. Лише завдяки випадковому збігу обставин це питання було вирішене. Власник таїландського підприємства субконтрактора, що емігрував багато років із Китаю, вмів розмовляти на тому ж діалекті, що й власник китайського підприємства-постачальника компонентів. Ця етнічна та лінгвістична спільність породила між ними атмосферу довіри і порозуміння, в результаті чого були укладені контракти на кооперацію [28].

Враховуючи можливі ризики санкцій та додаткові витрати внаслідок збільшення торгових тарифів, не тільки американські компанії, а китайські фірми почали переносити своє виробництво в США. Це стосується навіть галузей із достатньо простою технологією. Так, китайська Healthcare Co Ltd в червні 2019 року вирішила відкрити виробництво подушок та матраців в США. На автоматизованій фабриці будуть працювати 250 робітників. Основним мотивом китайської фірми було наближення виробництва до споживачів та уникнення митних бар'єрів та інших ризиків економічних санкцій. Компоненти для готової продукції постачатимуться із Сербії та Таїланду. Для подальшої експансії в США китайська компанія заснувала також тут свою штаб-квартиру. Lockheed Martin Corporation у відповідь на посилення політичних ризиків у Туреччині та зростання напруженості між США та цією країною змінив свій глобальний ланцюжок постачання авіа деталей до винищувача F35. В липні 2019 року компанія оголосила про закриття до 2020 року свого виробництва в цій країні та переведення його до США [29].

Отже, в результаті дії технологічних, економічних, фінансових факторів решоринг у США набуває все більшого масштабу. За даними організації Reshoring Initiative в 2015 році вперше за 45 років був досягнутий баланс релокації із США (офшоринг) та повернення в США (решоринг) підприємств за критерієм створених (втрачених) робочих місць, а вже в наступному році спостерігався позитивний баланс цих процесів в напрямі створення додаткової зайнятості. За оцінками цієї організації, якщо на початку 2010-х років, внаслідок перенесення багатонаціональними підприємствами виробництва за кордон, США щорічно втрачали близько 220 тис робочих місць, то в 2016 році вперше загальний підсумок (офшоринг + решоринг) був позитивним – з'явилося 30 тис. нових робочих місць. В наступні два роки спостерігалася унікальна за 50 років ситуація – такий

чистий позитивний баланс нових робочих місць сягав не менш ніж 135 тис на рік. В 2018 році 1389 компаній оголосили про намір повернути в США 145 тис робочих місць [30].

Слід зазначити, що ці дані включають як плани штаб-квартир американських БНП «повернути виробництво додому», так і прямі іноземні інвестиції неамериканських фірм, що супроводжувалися переведенням їх існуючих закордонних виробництв в цю країну. В останньому випадку такі дії БНП не є фактично рещорингом, оскільки означають, що іноземна фірма просто реструктурує свій ГЛСВ. Наприклад, швейцарська фармацевтична компанії виробляла компоненти своїх медичних препаратів у Британії або Індії, а тепер їх виробництво переноситься в США, де витрати на енергію або автоматизація процесів роблять їх більш прибутковими.

На закінчення слід додати ще два аспекти структурних змін мережевого виробництва БНП: територіальні пропорції доданої вартості та орієнтацію на знання та невідчутні активи. Виразним свідченням трансформації ГЛСВ є призупинення зростання питомої ваги іноземної доданої вартості у світовому експорті. Якщо в попередні двадцять років пропорції внутрішньої та іноземної доданої вартості у світовому експорті неухильно змінювалися на користь останньої, то після світової фінансової кризи 2008-2009 років така структурна тенденція більше не спостерігається. Питома вага іноземної доданої вартості у світовому експорті стабілізувалася на рівні 30%. Найближчі роки покажуть, чи це є лише тимчасовою зупинкою, чи ознакою більш значних структурних зрушень, що пов'язані із змінами економічної політики країн та новими стратегіями БНП.

Важливим аспектом територіальних пропорцій створення доданої вартості є її розподіл по групах промислово-розвинутих країн та країн, що розвиваються. Дані засвідчують значне збільшення цього показника в групі слаборозвинутих економік. Разом із тим, виникають дискусії щодо тривалості цього ефекту та балансу вигід, що країни отримують від фрагментації міжнародного виробництва. Наприклад, М.Портер та М. Крамер вважають, що багатонаціональні підприємств повинні докорінно переглянути свою стратегію будівництва ГЛСВ в бік більшого врахування потреб слаборозвинутих країн, де розташовані сегменти їх ланцюжків створення вартості [31, с. 323-346].

Більшість прихильників теорії фрагментації вважає, що цей процес відкриває нові можливості більш детальної спеціалізації для країн, які мають переваги в виробництві окремих сегментів, але поки не набули конкурентоспроможності в виробництві інших. При цьому загальні витрати виконання окремих завдань у різних пунктах низько-витратного виробництва будуть нижчими ніж загальні витрати інтегрованого (об'єднаного) виробництва в одному місці.

Починаючи із ранніх моделей фрагментації, їх автори доводять, що в результаті цього процесу буде відбуватися перегрупування виробничих моделей між країнами. І в країні із надлишком капіталу, і в країні із надлишком дешевої праці будуть відбуватися структурні зрушення в промисловості і технологічному потенціалі. Для країни походження БНП фрагментація призведе до технічному прогресу в капіталомісткому секторі економіки. В супереч очікуванням, така країна не відчує падіння заробітної плати некваліфікованих робітників [32, с. 174-184].

Ще одним свідченням трансформації ГЛСВ є збільшення акцентів на наукомісткі потоки товарів та послуг, створення мережевих знань та компетенцій, інтернаціоналізацію інноваційної діяльності філіалів. Створення нематеріальних активів виступає першочерговою метою все більшого числа систем міжнародного виробництва БНП. Темпи зростання ройалті та ліцензійних платежів в останні п'ять років складали в середньому 5%, що втричі перевищувало традиційні показники динаміки ГЛСВ – продажі філіалів та темпи зростання доданої вартості. Враховуючи, що процес інтернаціоналізації створення знань БНП стрімко набирає силу, така трансформація ГЛСВ буде спостерігатися в наступні роки все більш виразно.

Висновки. Отже, процес реструктуризації глобальних ланцюжків створення вартості відображає суперечливу дію багатьох факторів. Після тривалого періоду динамічного зростання такі мережеві виробничі системи БНП значно уповільнили своє розширення. Четверта промислова революція, з одного боку, буде й надалі зменшувати економічну дистанцію між країнами, знижувати транспортні та комунікаційні витрати компаній, відкривати нові технологічні можливості фрагментації виробничих процесів. Це буде стимулювати подальшу міжнародну мобільність виробництва і появу нових ГЛСВ. З іншого боку, новий етап індустріальної революції народжує фактори, що протидіють виносу виробництва із промислово розвинутих країн в країни із дешевою робочою силою, або навіть спричиняють повернення багатьох виробничих процесів із зон офшорингового аутсорсингу. Співвідношення таких сил «виштовхування» та «втягування» очевидно буде змінюватися на певних етапах діджиталізації світової економіки і розгортання новітніх роботизованих платформ виробництва. Саме воно буде визначати майбутню динаміку розширення

(або можливо навіть скорочення) та реструктуризації глобальних ланцюжків створення вартості БНП.

Література:

1. Рогач. О. Міжнародні інвестиції: Теорія та практика бізнесу транснаціональних корпорацій: підручник. К.: Либідь, 2005. 720 с.
2. Jones, Ronald W., Henryk Kierzkowski. 'The role of services in production and international trade.' In *The Political Economy of International Trade: essays in Honor of Robert E Baldwin*, ed. Ronald W Jones and Anne O Krueger (Basil Blackwell), 1990, p. 31-48.
3. Grossman G. Trading Tasks: A Simple Theory of Offshoring. *American Economic Review*. 2008. Vol. 98. №5. P. 1978-1997.
4. Gereffi, G., Humphrey, J., Sturgeon, T. The governance of global value chains. *Review of international political economy*, 2005, vol. 12(1), P.78-104.
5. Lee, J., Gereffi, G. Global value chains, rising power firms and economic and social upgrading. *Critical perspectives on international business*, 2015, vol. 11(3/4), P. 319-339.
6. Mayer, F. W., Phillips, N., Posthuma, A. C. The political economy of governance in a 'global value chain world'. *New Political Economy*, 2017, vol. 22(2), P. 129-133.
7. Baldwin R. Offshoring: General equilibrium effects on wages, production and trade. *NBER Working Paper 12991*. 2007. 24 p.
8. Рогач, О. Транснаціональні корпорації: Підручник. К.: ВЦ "Київський університет". 2008. 399 с.
9. Baldwin, R., Lopez-Gonzalez, J. Supply-chain trade: A portrait of global patterns and several testable hypotheses. *The World Economy*, 2015, vol. 38(11), P.1682-1721
10. Рогач, О. Багатонаціональні підприємства. К., ВПЦ Київський університет, 2019. 383 с.
11. Dunning, J.H. Reappraising the Eclectic Paradigm in an Age of Alliance Capitalism, *Journal of International Business Studies*, 1995, vol. 26, P. 461-491.
12. Kogut B. Knowledge of the Firm and the Evolutionary Theory of the Multinational Corporation. *Journal of International Business Studies* . 1993. Vol. 24. P. 625-646
13. Bartlett Ch., Ghoshal S. *Managing across borders: The transnational solution*. Boston, MA: Harvard Business School Press, 1989. 328 p.
14. Рогач, О. Теорії міжнародного бізнесу. К., ВПЦ Київський університет. 2018. 687 с.
15. Рогач О. Динаміка та пропорції руху прямих іноземних інвестицій після світової фінансової кризи. *Сучасні тенденції міжнародного руху капіталу*: монографія / за ред. Рогача О.І. К.: Вид-во «Центр учбової літератури», 2019. С.81-95.
16. UNCTAD. World Investment Report 2019. Special Economic Zones . *Geneva and New York: United Nations, 2019*. 218 с.
17. Saini, N., Singhanian, M. Determinants of FDI in developed and developing countries: A quantitative analysis using GMM. *Journal of Economic Studies*, 2018, 45(2), P.348-382.
18. UNCTAD. World Investment Report 2018. Investment and New Industrial Policies. *Geneva and New York: United Nations, 2018*. 232 с.
19. Pare M. Finland-based Nokian Tyres is nearing the start of commercial tire production at plant in Dayton, Tennessee, – 2019. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.timesfreepress.com/news/business/aroun> (accessed 28.11.2019)
20. Henkel. Henkel Investing \$45M In North Carolina Operations. URL: <https://businessfacilities.com/2019/07/henkel-inve> (accessed 28.11.2019)
21. Luck M. Air Liquide to build \$140M plant to supply Exxon-SABIC. URL: <https://www.chron.com/business/energy/article/Air-> (accessed 25.11.2019)
22. Honda. Honda Invests \$46 Million to Expand Power Equipment Plant in North Carolina. URL: <https://finance.yahoo.com/news/honda-invests-46-mi> (accessed 22.11.2019)
23. Liu Y. Chinese excavator giant Sany digs in for long haul, sidesteps Trump tariffs with US-based production. URL: <https://www.scmp.com/business/companies/article/30> (accessed 28.11.2019)
24. Novo Nordisk. Diabetes drug maker Novo Nordisk buys pill factory in North Carolina. URL: <https://www.reuters.com/article/us-novo-nordisk-us> (accessed 26.11.2019)
25. Nguyen, E., E. Whitaker. U.S. Net International Investment Position: Fourth Quarter and Year 2018. *Survey of Current Business*, 2018, vol. 99, № 4 (April), P. 10-18
26. The Financial Times. China to hit \$75bn of US goods with additional tariffs. URL: <https://www.ft.com/content/37f5900e-c5a1-11e9-a8e9-296ca66511c9> (accessed 20.11.2019)
27. Pramuk J. Trump will raise tariff rates on Chinese goods in response to trade war retaliation. URL: <https://www.cnn.com/2019/08/23/trump-will-raise-tariff-rates-on-chinese-goods-in-response-to-trade-war-retaliation.html> (accessed 28.11.2019)

28. Roantree A. 'You prepare for war': how one U.S. firm tried escaping Trump's China tariffs. URL: <https://www.reuters.com/article/us-asia-supplychains-insight/you-prepare-for-war-how-one-u-s-firm-tried-escaping-trumps-china-tariffs-idUSKCN1VA2E7> (accessed 23.11.2019)
29. Reshoring Initiative. Chinese Brand Mlily Opens U.S. Plant and Headquarters URL: <http://reshorenw.org/main-reshoring-library/#page-3> (accessed 28.11.2019)
30. Reshoring Initiative. Reshoring Initiative 2018 Data Report: URL: http://reshorenw.org/content/pdf/Reshoring_Initiative_2018_Data_Report.pdf (accessed 28.11.2019)
31. Porter, M. E., Kramer, M. R. Creating shared value. In *Managing sustainable business*. Springer, Dordrecht, 2019, P. 323-346.
32. Strange, R., & Zucchella, A. (2017). Industry 4.0, global value chains and international business. *Multinational Business Review*, 2017, vol.25(3), P. 174-184.